

V recenzovaných studiích podává autor nejen vyčerpávající soupis nálezových celků s meči, s jejich stručnou charakteristikou jakož i výětem průvodního materiálu a literatury, ale provádí i podrobnou analýzu. Srovnává jednotlivé starochorvátské exempláře s jinými nálezy z celé Eropy, upozorňuje na další soupisové i analytické studie v nich obsažené mapy rozšíření jednotlivých typů mečů a kriticky je komentuje. Studium statí Z. Vinského získává tak čtenář evropský přehled o nejnovějším stavu bádání o raně středověkých mečích. Recenzované studie jsou současně vzorem pro dlouho očekávané a žádané monografické zpracování mečů objevených při výzkumech archeologických nalezišť z doby počátku československé státnosti v 9.—10. století.

Bořivoj Dostál

Gaetano De Sanctis: *Scritti minori, volume quinto 1931—1947*. Novamente editi da † Aldo Ferrabino e Silvio Accame. Roma 1983. Storia e Letteratura. Raccolta di studi e testi 124. Edizioni di Storia e Letteratura. Stran 570.

Gaetano De Sanctis patřil k předním znalcům antického starověku a svou práci výrazně zapůsobil na vývoj této vědní disciplíny nejen v Itálii, ale prakticky v celosvětovém měřítku. Vrcholná etapa jeho vědeckého vývoje spadá do období mezi oběma světovými válkami, které je zčásti dokumentováno v pátém svazku souborného vydání jeho menších studií.

V předloženém sborníku jsou zachyceny práce, které De Sanctis publikoval časopisecky, zejména v Rivista di Filologia classica, ale i příležitostně v rozmanitých sbornících, popřípadě jako předmluvy k dílům jiných badatelů v letech 1931 až 1947. V obsahu k předloženému svazku se uvádí celkem 54 titulů, z nichž však do sborníku nebyla pojata některá přehledná a relativně rozsáhlá zpracování vybraných problémů či úseků antických dějin, jež tvoří součást větších, kolektivně publikovaných děl. Stejně tak se editoři svazku spokojili celkovým výětem hesel, jež autor uveřejňoval do roku 1929 v l'Enciclopedia Italiana.

Je přirozené, že u historika De Sanctisova typu, beroucího i při detailních analýzách ohled na širší dějinné vztahy i nutnost obecnější syntézy, se objeví v různých souvislostech klíčová období řeckých dějin. Již vstupní stať pátého svazku De Sanctisových drobných spisů se zabývá rolí Aristagory z Milétu při vzniku řecko-perských válek. Další významné příspěvky jsou věnovány chronologii dekelejské války, osvětlení vzniku Xenofontových Hellénik z oboru Hellénik z Oxyrhynchu. Pozornost věnovaná tomuto papyrologickému nálezu je příznakem De Sanctisova zájmu o tuto pramennou kategorii, k níž se pojí i dokumenty epigrafické. Z prací, které De Sanctis věnoval jejich studiu, připomeňme alespoň rozbor odkazu Ptolemaia VIII. Euergeta II. z roku 155 př. n. l. (SEG IX 7), jež patří bezesporu mezi osobité doklady ptolemaiovské politiky.

V oblasti římských dějin se De Sanctis zabýval některými problémy římské historiografie v souvislosti s dílem Liviovým. Jeho zájem se však ve sledované epoše upínal výrazně ke státoprávním otázkám, jako je třeba počátek plebejské aedility, vznik centuriálního zřízení, charakter římské, resp. latinské diktatury se zřetelem k její existenci v jihoetruském městě Caere, a obsah pojmu imperator. Tyto práce je třeba připomenout i z toho důvodu, že přes svou obsahovou podnětnost nebyly patřičně využívány, neboť vzhledem k rozšířené tradici byly zastínovány známějšími staršími nebo i současnými pracemi německých právních historiků.

Univerzalistický přístup De Sanctisův k historii starověku vedl autora samozřejmě k tomu, že se zabýval i otázkami dějin makedonských a kartáginských. Z makedonského okruhu zkoumal osobnost Perdikkovu, některé problémy makedonského vojenského zřízení a složitý problém deifikace Alexandra Makedonského, k níž mělo na jeho vlastní žádost dojít na sklonku jeho života a která představuje závažný moment z hlediska řeckého politického i náboženského života. Pokud jde o kartáginské dějiny, řeší De Sanctis téměř již tradiční otázku Hannibalovy viny na vzniku druhé punské války. Složitou argumentací staví De Sanctis vznik tohoto válečného konfliktu do nového světla zjištěním, že smlouvu, uzavřenou s Hasdrubalem, porušili Římané tím, že vypověděli Kartágu válku. Tento krok ze strany Říma omlouvá De Sanctis jed-

nak konstatováním, že k němu byli Římané Hannibalem vyprovokováni, jednak výsledkem konfliktu, který vedl k vítězství vyspělejší a humánnější civilizace.

Závažný článek, tvořící závěr sborníku a publikovaný autorem již v poválečné době roku 1947, byl nepochybně inspirován proměnami tehdejšího světa a celkovým rozmachem demokratického hnutí po porážce a rozpadu totalitních militaristických režimů. De Sanctis se za této situace zabýval v obecných souvislostech demokracií v antice a zejména její historickou formou, jíž nabyla v Athénách 5. stol. př. n. l. Poukázal právem na její omezené vývojové možnosti, které dosáhly svého vrcholu v úzkém geografickém rámci a v početně omezeném občanském kolektivu. Za daných poměrů však měl athénský lid bezprostřední vztah k soudobým státním institucím a vliv na jejich působnost. De Sanctis vystihuje podstatu věci, když athénskou demokracii označuje jako antický pokus o demokracii a konstatuje nemožnost využít jejich praktik v moderní době.

Orientaci v obsahově značně členitém a různorodém svazku umožňuje podrobný jmenný rejstřík, odkazový soupis epigrafických a papyrologických pramenů, seznam závažných řeckých a latinských termínů a index citátů z děl antických autorů.

Pátý svazek menších De Sanctisových prací je důležitým prostředkem k hlubšímu poznání významného historika starověku, a tím i celkového vývoje výzkumu starověkých dějin. Statě obsažené v sledovaném svazku vznikaly v době, jež před De Sanctise stejně jako před všichni jeho současníky stavěla závažné problémy zcela jiného než jen úzce odborného rázu. Je tudíž třeba mít na zřeteli, že pátý svazek menších De Sanctisových statí je svým způsobem součástí i jejího celkového obrazu.

Jan Burian

Josef Česka: *Římský stát a katolická církev ve IV. století*. Spisy Univerzity J. E. Purkyně, filozofická fakulta, č. 240. UJEP Brno 1983. Stran 164 + 16 stran obrazových příloh.

Otázce vztahu církve a státu v pozdním římském impériu věnovala marxistická historiografie pozornost již v období Druhé internacionály — vzpomeňme při této příležitosti poněkud modernisticky pojaté práce K. Kautského. Skoro nepřehledná je pak buržoazní literatura, která ovšem zaměřila svou pozornost na problematiku ideologickou, aniž plně vysvětlila sociální pozadí velikých teologických sporů, které se ve IV. století vztahovaly k otázce boží trojedinosti. Ukazuje se, že z hlediska této problematiky nebyla plně využita pramenná báze. Právě z tohoto aspektu znamená Česko-va práce podstatný přínos.

Obsahově se práce týká období 325—381, tedy doby mezi dvěma ekumenickými koncily, které rozhodly o řadě podstatných teologických otázek v té vývojové fázi, kdy byla církev již začleněna do státního organismu římské říše. Křesťané sice zprvu neměli početní převahu, ale pevná církevní organizace imponovala císaři Konstantinovi natolik, že na ni ve své politice vsadil. Jeho synové, odmalička křesťansky vychovaní, vystupovali již proti antickým kultům, a když chtěl Julián restaurovat dřívější náboženské poměry, ztroskotat pro odpor většiny obyvatelstva, takže roku 380 mohlo být křesťanství zákonem prohlášeno za jediné státní náboženství.

Tento proces však neprobíhal jednotně, neboť právě při utužující se spolupráci s církví dochází k rozštěpení římské říše a navíc sama katolická církev je vnitřně zmítána spory, často vyvolanými ambiciozitou biskupů. Z tohoto hlediska je nutno nahlížet již na politiku Konstantinovu. Konstantin byl sice zainteresován na jednotě církve, byl však i přístupný kompromisům (týká se to i jeho poměru k arianismu). Vcelku se ukazuje, že Konstantin byl veden především státními zájmy. Těmito principy se řídili i Konstantinovi nástupci, kteří ovšem kolísali mezi ortodoxním vyznáním Athanasiovým a arianismem. Pozoruhodný je v této souvislosti Českům postřeh, že spor nalezl i značnou odezvu mezi lidem. Lidu byla bližší závazná formulace nikajského koncilu, a to pro její představu trpícího boha, povýšeného na nejvyšší stupeň božství. Jinak ovšem právě arianismus vyhovoval lidem znalým řecké filozofie a svou zjednodušenou představou vztahu boha Otce a Syna sloužil také při christianizaci většiny germánských kmenů. Česka ve své práci poukázal ještě na další rozpor. Křesťanství se mohlo šířit především ve městech, ale na druhé straně právě města se